

УДК 373.31(09)(477.54/.62)''18/19''

Т. С. ТВЕРДОХЛІБ

кандидат педагогічних наук, викладач

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ ЄПАРХІАЛЬНОМУ ЖІНОЧОМУ УЧИЛИЩІ

У статті узагальнено досвід діяльності початкової школи при Харківському єпархіяльному жіночому училищі, виокремлено й охарактеризовано етапи її функціонування. З'ясовано кількість учнів, склад педагогічного колективу, зміст навчання, особливості навчально-виховного процесу в школі, її матеріальне забезпечення на різних етапах діяльності. Особливу увагу звернено на проведення педагогічної практики ученицями жіночого духовного закладу м. Харків, висвітлено динаміку розвитку форм її організації в означеній школі.

Ключові слова: *початкова школа, Харківське єпархіяльне жіноче училище, зразкова однокласна церковно-приходська школа, форма організації педагогічної практики, етап діяльності.*

Сьогодні в суспільстві простежується зростання інтересу до релігії, християнських моральних цінностей. На тлі цього відбувається трансформація ціннісно-сміслових орієнтирів українців, які прагнуть, щоб уже в початковій школі значну увагу приділяли формуванню духовності їх дітей. Означена тенденція має вплинути на зміст освітніх реформ уряду, актуалізувати необхідність творчого використання власного історико-педагогічного досвіду. Зокрема, важливим є вивчення особливостей діяльності початкової школи при Харківському єпархіяльному жіночому училищі, в якій на високому рівні здійснювали морально-релігійне виховання школярів. Крім того, в ній навчали дітей найбільш вразливих харків'ян і забезпечували умови для проходження педагогічної практики вихованок училища.

Діяльність початкової школи при Харківському єпархіяльному жіночому училищі висвітлено в розвідках, які присвячені історії жіночого духовного навчального закладу м. Харків. Так, Г. Степаненко зазначає про неї у власній дисертації, коли розкриває особливості проходження педагогічної практики вихованок училища. Згадують про школу в статті про Харківське єпархіяльне жіноче училище, яку представлено в «Православній енциклопедії Харківщини», в розвідці С. Кучерової «Харьковское училище девиц духовного звання в 50–60-е гг. XIX в. К 145-летию со дня основания».

Аналіз стану наукової розробки проблеми дає підстави стверджувати, що діяльність початкової школи при Харківському єпархіяльному жіночому училищі є недостатньо дослідженою.

Мета статті – на основі аналізу першоджерел визначити й охарактеризувати етапи діяльності початкової школи при Харківському єпархіяльному жіночому училищі.

Харківське училище дівчат духовного звання (згодом перейменоване в Харківське єпархіальне жіноче училище) було засноване в червні 1854 р. З початку свого існування метою діяльності училища не передбачалась підготовка вихованок до педагогічної діяльності. Навчальний заклад повинен був “дати дівчатам духовного звання виховання цілком відповідне їх подвійному призначенню: а) бути гідними дружинами служителів олтаря Господнього, які мають священним обов’язком наставляти прихожан у вірі та моральності, тому повинні відрізнитися зразковим благочестивим життям; б) бути добрими матерями, які росли б дітей своїх за правилами благочестя й добронравія, вміли б розвивати в них здібності та повідомили б їм усі необхідні початкові знання, могли б підготувати синів до вступу в училище...” [14, с. 453].

У 1866 р. жіночий духовний навчальний заклад Харкова почав надавати педагогічну освіту своїм ученицям – було організовано педагогічні курси для вихованок старшого класу. За правилами цих курсів при училищі мали створити початкову школу, де дівчата змогли б проходити педагогічну практику. Вона називалася “Практична педагогічна школа при Харківському училищі дівчат духовного звання”. У вересні 1866 р. “в школу цю вступило три хлопчики та вісім дівчаток від семи до восьми років, зовсім безграмотних” [15, с. 601]. На момент іспитів у червні 1867 р. діти були гарно підготовлені: “всі вміли читати та писати російською, а деякі – і слов’янською”, знали найголовніші факти зі священної історії, вміли на рахівницях додавати й віднімати, знали імена членів царської родини, назви місяців, днів тижня та володіли іншою інформацією, необхідною в щоденному побуті [15, с. 601–602]. Отже, можна стверджувати, що з 1866 р. почався перший етап діяльності початкової школи при Харківському єпархіальному жіночому училищі.

Про період становлення означеної школи (1866 – середина 80-х рр. XIX ст.) практично відсутня інформація в джерелознавчій літературі, дуже мало її й у першоджерелах. На основі аналізу звітів Харківського єпархіального жіночого училища та початкової школи при ньому [5; 6; 7; 13] встановлено, що тоді цей початковий навчальний заклад називався педагогічною школою. Основними завданнями його функціонування було забезпечення можливості вихованкам духовної освітньої установи проходити педагогічну практику й надання початкової освіти найбільшій кількості мешканцям Харкова. Щорічно в педагогічній школі, яка утримувалася виключно на кошти училища, навчалася не більше 20 дітей. Учениці жіночого духовного навчального закладу проводили для них уроки, приймали іспити. Зокрема, 30 квітня 1883 р. “в час, який призначений у шостому класі для уроку педагогіки, відбувся екзамен школярів в училищній педагогічній школі. Екзамен у педагогічній школі проводили вихованки шостого класу в присутності в.о. начальниці училища, інспектора класів, викладача педагогіки й наглядачки педагогічної школи” [5, с. 239]. Важливо зазначити, що іспит

як форма проведення педагогічної практики використовували лише на цьому етапі.

На початку 80-х рр. XIX ст. було організовано бібліотеку при початковій школі, яка “утворилася завдяки виділенню в неї з училищної бібліотеки книг педагогічного відділу (щоб вихованки, які займалися в школі, завжди мали ці книги під руками), а потім поступово поповнювалася через придбання нових книг” [13, с. 39]. До бібліотечних фондів входили підручники, книги для дитячого читання, педагогічні твори. На 1 жовтня 1883 р. у бібліотеці було 163 назви книг у 185 томах.

У 1887 р. завершилася реорганізація педагогічної школи при Харківському єпархіальному жіночому училищі в однокласну церковно-приходську школу й почався новий етап діяльності початкової школи. Для реорганізованого навчального закладу “було влаштоване нове, зручніше приміщення, яке складалося з двох просторих світлих кімнат для двох відділень школи” [13, с. 37]. У школі, яку продовжувало фінансувати виключно училище, працювали завідувач школою, викладач Закону Божого та вчителька. Уроки тривали з 9.00 до 17.00 год. і з 13.00 до 15.00 год., виділи час для обіду. Діти вивчали Закон Божий, російську та слов'янську мови, арифметику, чистописання, церковний спів. У процесі навчання використовували підручники та посібники, рекомендовані Св. Синодом. Виховання здійснювалося переважно на уроках і вичерпувалося морально-релігійним і патріотичним напрямом.

Для означеного періоду був характерним пошук шляхів забезпечення одночасно і якості навчання дітей, і ефективності педагогічної практики вихованок училища. Так, на цьому етапі тривалість уроку в школі зменшилася з години до 45 хв., термін навчання дітей збільшився з двох до трьох років, тому в 1890–1891 рр. навчальному році в цій школі з'явилося третє відділення. Останнє було зумовлено тим, що вчителька й законовчитель не встигали виконувати навчальну програму, оскільки значну частину часу відводили на недоцільно організовану педагогічну практику учениць духовного навчального закладу. Вихованки училища, загалом, займалися зі школярами повторенням навчального матеріалу, який викладали вчителька й законовчитель. У звіті початкової школи при Харківському єпархіальному жіночому училищі за 1888–1889 н.р. було зазначено, що “завдяки дворічному досвіду Рада училища впевнилася, що за визначених вище особливих умов і цілей існування училищної школи, програма однокласної церковно-приходської школи, визначена Св. Синодом, може бути пройдена в ній ґрунтовно не за два, а тільки за три роки” [12, с. 37].

Уведення третього відділення, для якого не було окремого приміщення в будівлі школи, поступове збільшення кількості школярів (від близько 40 у кінці 80-х рр. до більше 70 на середину 90-х рр. XIX ст.), зумовили тісноту й неналежні умови для організації навчально-виховного процесу та проходження педагогічної практики.

На другому етапі діяльності початкової школи педагогічна практика учениць Харківського єпархіального жіночого училища передбачала значну кількість часу на спостереження за проведенням уроків учителькою та законоучителем. Їх здійснювали щодня дві вихованки п'ятого класу з 9.00 до 13.00 год. Паралельно з ученицями п'ятого класу стільки ж часу витрачали дві вихованки шостого класу на допомогу під час уроків учительці та викладачеві закону Божого. Дівчата роздавали посібники та підручники, інші засоби навчання, наглядали за учнями, коли вчителька працювала з іншим відділенням, між уроками, записували детальні конспекти уроків учителів у класний журнал. Крім того, учениці шостого класу з 15.00 до 17.00 год. щодня здійснювали "репетиції" уроків, тобто вони повторювали з дітьми навчальний матеріал, який учителька пояснювала в першій половині дня (спочатку працювали з групою дітей (три – п'ять учнів), а потім кожна вихованка з окремим відділенням). І лише з другого тижня великого поста й до кінця навчального року в училищі вихованки шостого класу по черзі вранці проводили самостійні уроки в школі. Це були уроки арифметики, російської та церковно-слов'янської мов. Попередньо під керівництвом завідувача школою чи вчительки дівчата складали план заняття. Ці уроки, за можливістю, давали в присутності всіх вихованок шостого класу училища й після закінчення аналізувалися завідувачем школою або вчителькою. Як бачимо, основним недоліком в організації педагогічної практики в цій однокласній церковно-приходській школі було те, що практиканти недостатньо проводили самостійних уроків.

У 1896 р. однокласна церковно-приходська школа при Харківському єпархіальному жіночому училищі отримала статус зразкової. Саме з цього часу почався останній – третій етап розвитку школи, який тривав до 1917 р. Він характеризувався постійним удосконаленням процесу навчання й виховання школярів, а також якісними змінами в організації педагогічної практики вихованок училища.

Статус зразкової передбачав досить високі вимоги до організації навчально-виховного процесу в початковому навчальному закладі, до його матеріального забезпечення, тому, на відміну від попередніх, на цьому етапі значно збільшилося фінансування школи. З 1896–1897 н.р. щорічно Училищна рада при Св. Синоді асигнувала 500 рублів. На початку 10-х рр. ХХ ст. громада Харкова також долучилася до утримання означеної школи й щорічно виділяла 300 рублів. Крім того, в кінці 1900-х – на початку 1910-х рр. від батьків школярів вимагали сплачувати за навчання 1 руб щороку. З уведенням інституту попечительства навчальний заклад отримував благодійні внески від попечительки. Наприклад, у 1912–1913 н.р. благодійний внесок С. Токаревої становив 75 рублів [2, с. 255].

Зразковій школі було необхідне зразкове приміщення. В 1897 р. завершилося будівництво нового будинку для неї. 1 вересня 1897 р. було освячено будівлю, й почалося навчання. "Нова будівля школи цілком відповідає і своєму призначенню, і рівню зразкової школи. Вона вміщує в собі

три великі та високі класні кімнати, кімнату для вчительки, велику приймальню для вихованок училища, які приходять для занять у школі, простору роздягальню для школярів і кімнату для сторожа” [8, с. 71].

На основі аналізу першоджерел [2; 8; 9; 11] встановлено, що на третьому етапі діяльності Зразкової однокласної церковно-приходської школи при Харківському єпархіальному жіночому училищі відбулися ще такі важливі організаційні зміни, як зменшення навчального дня, введення посади другої вчительки та четвертого відділення школи. З 1900-1901 н.р. час перебування учнів у ній було зменшено до чотирьох годин: уроки тепер починалися о 9.00 год. і закінчувалися о 13.00 год. Раніше навчання тривало з 9.00 до 17.00 год. Скорочення навчального дня відбулося через відміну післяобідніх “репетицій” уроків, які проводили практикантки. Завдяки матеріальній допомозі громади Харкова в початковому навчальному закладі з’явилися кошти на утримання другої вчительки та розподіл дітей на чотири відділення.

У школі продовжувала функціонувати бібліотека, яка на 1903–1904 н.р. налічувала 1072 томи книг. На початку 1900-х рр. було створено педагогічний музей, у якому зберігалося “більше 4000 окремих предметів, що мають педагогічне значення” [9, с. 1019–1020].

Зміст навчання в школі, порівняно з попереднім етапом, практично не змінився, лише з 1913–1914 н.р. було введено малювання для хлопчиків і рукоділля для дівчаток [3, с. 939]. Виховання школярів здійснювалося в тих же напрямках, як і на другому етапі, проте більшою мірою не на уроках, а в позаурочний час. Наприклад, у звіті школи за 1903–1904 н.р. було зазначено, що кожен урок починався і закінчувався молитвою, яку школярі читали по черзі. В усі вихідні та святкові дні учні під наглядом вчительки були присутні на богослужінні в церкві. Протягом звітного року для дітей були влаштовані читання з “туманними картинками”. Крім того, під керівництвом вчительки учні здійснили паломницьку мандрівку в Спасів Скит на місце спасіння царської родини в 1888 р. [9, с. 1020].

На третьому етапі продовжився процес удосконалення організації педагогічної практики в початковому навчальному закладі при Харківському єпархіальному жіночому училищі. З 1900–1901 н.р. відмовилися від таких форм: допомога вчительці та викладачеві закону Божого на уроках, проведення “репетицій” уроків, ведення шкільної документації. Відбулися зміни в організації спостережень практиканток за процесом навчання школярів. Якщо раніше п’ятикласниці цілий рік витрачали тільки на спостереження за діяльністю вчителів, то з 1900–1901 н.р. вони більшою мірою не спостерігали, а проводили уроки. Учениці п’ятих і шостих класів здійснювали спостереження на зразкових заняттях вчительки, на самостійних уроках інших вихованок училища.

Найбільш доцільно, на наш погляд, педагогічні спостереження були організовані в 1910-х рр. Вихованки п’ятого класу в перші два – три місяці обмежувалися спостереженням за викладанням тих осіб, які працюють у школі, та вихованок шостих і сьомих класів училища. В окремі дні у ви-

значений час практикантки відвідували школу цілими класами для спостережень на зразкових уроках, які проводили учитель дидактики, законоучитель, викладачі методик, учительки, а також на пробних уроках, які проводили вихованки шостих і сьомих класів.

Нововведення відбулися й у проведенні самостійних уроків практикантками. Основне навантаження з навчання школярів тепер покладалося на вихованок училища, учителька з 1900–1901 н.р. самостійно давала тільки зразкові уроки. Учениці п'ятих, шостих класів проводили уроки по черзі протягом навчального року з усіх предметів шкільного курсу. Щоденно в навчальний час школу відвідували вісім – дев'ять вихованок училища по одній-дві з кожного класу. Вихованки п'ятих і шостих класів вели самостійні ранкові заняття в школі з учнями під безпосереднім керівництвом учительки й за вказівками завідувача. “Напередодні чергових занять вихованки подавали вчительці конспекти уроків для перевірки й виправлення” [9, с. 1021]. У кінці курсу навчання в училищі дівчата проводили екзаменаційний самостійний урок.

З уведенням у 1908–1909 н.р. сьомого педагогічного класу його учениці в першому півріччі “давали самостійні уроки з усіх предметів шкільного курсу під керівництвом законоучителя та вчительки школи, в присутності пані начальниці училища, вихованок з інших класів і всіх вихованок свого класу. У друге півріччя, коли вихованки вивчили методики Закону Божого, російської мови, арифметики та церковного співу, вони вели самостійні уроки з означених предметів під керівництвом викладачів училища, кожного по своєму предмету” [10, с. 550].

З 1910-х рр. учениці жіночого духовного закладу вже не проводили екзаменаційний урок. У цей час поряд із самостійними уроками з'явилися так звані пробні уроки, які дівчата вже проводили без “безпосереднього керівництва” педагогів. Кожна вихованка складала “детальний конспект майбутнього уроку й подавала його напередодні пробного уроку викладачеві для перегляду та виправлення. Коли приходив час пробного уроку, то в кімнаті для занять збиралися всі вихованки, які навчалися в одному класі з практиканткою, викладач і вихователька відповідного класу, вчительки школи та всі вихованки, які були в школі, за винятком чергових у відділеннях. Коли закінчувався пробний урок, то в школі, маючи свіжі враження, проводили критичний аналіз уроку. У ньому під керівництвом викладача брали участь усі спостерігачі уроку, починаючи з вихованок. Протягом року пробних уроків на долю кожної вихованки шостого класу припадало по одному, а сьомого класу – по чотири уроки” [4, с. 121].

Допомога практиканток педагогам школи з нагляду за дітьми на перервах на третьому етапі трансформувалася в повноцінне чергування. З числа восьми-дев'яти призначених для практичних занять вихованок вибирали декілька чергових. Обов'язки чергових по школі були детально викладені в інструкції, яку затверджувала Рада училища.

Новою формою педагогічної практики на означеному етапі діяльності зразкової церковно-приходської школи було ведення педагогічного щоденника. “Вихованки п’ятих і шостих класів вели педагогічні щоденники, які вміщували: а) зауваження щодо уроків, які вони проводили; б) спостереження за викладанням своїх подруг; в) характеристику учнів; г) витяги з прочитаних ними педагогічних книг і статей; д) записи керівних вказівок завідувача школи та вчительки; е) інше, що стосується навчання та виховання” [9, с. 1021]. Щоденники вихованок шостого класу в другому півріччі протягом 1900–1908 рр. переглядав завідувач школи, перевірку щоденників усіх вихованок здійснювала вчителька в процесі їх ведення. Педагогічні щоденники були важливим документом, який зберігався в музеї школи й після випуску вихованок.

Вихованки сьомого педагогічного класу до початку 10-х рр. ХХ ст. також вели педагогічні щоденники, але зміст їх був бідніший. У них практикантки зазначали зауваження щодо уроків, які вони викладали, спостереження за заняттями, які проводили однокласниці.

З 1900–1901 н.р. до 1907–1908 н.р. у школі практикували педагогічні консультації: “для практичного керівництва всіх вихованок шостого класу призначалася завідувачем одна година на тиждень” [9, с. 1021]. У цей час завідувач школи проводив так звані “керівні педагогічні бесіди”.

Важливим нововведенням стало залучення практиканток до виховної роботи в школі. Так, у 1908–1909 н.р. вихованками сьомого класу в недільні дні влаштовувалися для учнів читання духовного та історичного змісту з туманними картинками [10, с. 550–551]. У 1912–1913 н.р. деякі вихованки шостих і сьомих класів організували для учнів 17 лютого 1913 р. вокально-літературний ранок, присвячений 300-річчю царювання дома Романових. У 1911–1912 н.р. “у дні, присвячені пам’яті Ломоносова і патріарха Гермогена, вихованки сьомого класу училища вели відповідні читання й бесіди. Деякі вихованки шостих і сьомих класів готували учнів школи до вокально-літературного вечора, який було організовано на Масляну. Шість вихованок (дві із сьомого і чотири із шостого класів) брали участь у якості організаторів екскурсії учнів у Курязький монастир” [4, с. 122]. Як бачимо, виховною діяльністю в початковому навчальному закладі займалися далеко не всі учениці училища, і вона мала епізодичний характер.

Висновки. Таким чином, у діяльності початкової школи при Харківському єпархіальному жіночому училищі виокремлено три етапи: перший – це етап функціонування педагогічної школи (1866 – середина 80-х рр. ХІХ ст.); другий визначено етапом діяльності однокласної церковно-приходської школи (1887–1895 рр.); третій представлено як етап функціонування зразкової однокласної церковно-приходської школи (1896–1917 рр.). На першому етапі в школі навчалася не більше 20 дітей, було створено бібліотеку. Вихованки жіночого духовного навчального закладу Харкова активно проходили педагогічну практику в ній. Другий етап характеризувався значним збільшенням учнівського контингенту в школі, зменшенням три-

валості уроку з години до 45 хв., збільшенням терміну навчання дітей з двох до трьох років, використанням як форм організації педагогічної практики вихованок училища спостережень за проведенням уроків педагогами, “репетицій” уроків, ведення шкільної документації, проведення самостійних уроків. На етапі функціонування зразкової однокласної церковно-приходської школи значно зросло фінансування навчального закладу, й відбувалося постійне вдосконалення навчально-виховного процесу та форм проведення педагогічної практики в школі. Перспективи подальших досліджень полягають у з’ясуванні особливостей діяльності зразкової церковно-приходської школи при Харківській духовній семінарії.

Список використаної літератури

1. Кучерова С. И. Харьковское училище девиц духовного звания в 50-60-е гг. XIX в. К 145-летию со дня основания / С. И. Кучерова // Вера і разум. – 2000. – № 1. – С. 203–205.
2. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1912–1913 учебный год // Вера и разум. – 1914. – № 8. – С. 253–257.
3. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1913–1914 учебный год // Вера и разум. – 1915. – № 12. – С. 938–943.
4. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1911–1912 учебный год // Вера и разум. – 1913. – № 7. – С. 117–122.
5. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1882–1883 учебный год // Вера и разум. – 1884. – № 8. – С. 233–251.
6. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1883–1884 учебный год // Вера и разум. – 1885. – № 1. – С. 2–8.
7. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1886–1887 учебный год // Вера и разум. – 1888. – № 2. – С. 30–36.
8. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1896–1897 учебный год // Вера и разум. – 1898. – № 2. – С. 66–72.
9. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1903–1904 учебный год // Вера и разум. – 1905. – № 21. – С. 1018–1021.
10. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1908–1909 учебный год в учебно-воспитательном отношении // Вера и разум. – 1910. – № 10. – С. 546–551.
11. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1900-1901 учебный год в учебно-воспитательном отношении // Вера и разум. – 1902. – № 7. – С. 190–196.
12. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище одноклассной церковно-приходской школе за 1888–1889 учебный год // Вера и разум. – 1890. – № 2. – С. 35–38.
13. Отчет о существующей при Харьковском епархиальном женском училище одноклассной церковно-приходской школе за 1887–1888 учебный год // Вера и разум. – 1889. – № 2. – С. 36–40.

14. Чижевский И. Записка о состоянии Харьковского училища девиц духовного звания за двенадцатилетнее его существование с 5 июня 1854 года по 6 июня 1866 года / Протоиерей Иоан Чижевский // Духовный вестник. – 1866. – № 7. – С. 453–473.

15. Экзамены в практической педагогической школе при Харьковском училище девиц духовного звания // Духовный вестник. – 1867. – № 4. – С. 601–602.

16. Яковенко Г. Г. Церковнопарафіяльна освіта в Харківській єпархії (1799–1917 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Г. Г. Яковенко. – Харків, 2005. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2016.

Твердохлеб Т. С. Деятельность начальной школы при Харьковском епархиальном женском училище

В статье обобщен опыт деятельности начальной школы при Харьковском епархиальном женском училище, выделены и охарактеризованы этапы ее функционирования. Выяснено количество учеников, состав педагогического коллектива, содержание обучения, особенности учебно-воспитательного процесса в школе, ее материальное обеспечение на разных этапах деятельности. Особое внимание обращено на проведение педагогической практики ученицами женского духовного заведения г. Харьков, показана динамика развития форм ее организации в начальной школе.

Ключевые слова: начальная школа, Харьковское епархиальное женское училище, образцовая одноклассная церковно-приходская школа, форма организации педагогической практики, этап деятельности.

Tverdokhlib T. The Activity of Primary School under the Kharkiv Diocesan Female School

The experience of activity of primary school under the Kharkiv diocesan female school has been generalized on the basis of analysis of original sources and historical and pedagogical literature. The stages of its functioning: the stage of pedagogical school functioning (1866 - mid 80s of 19th century), the stage of the one-class parish school functioning (1887 - 1895), and the stage of the exemplary one-class parish school functioning (1895 - 1917) have been marked out and characterized. The number of students, the composition of the teaching staff, the instructional content, peculiarities of educational process in the school, its material security at different stages of functioning have been found out. As it has been determined, at the first stage there were not more than twenty children attending the school, the library was set up. Students of the Kharkiv female religious institution actively underwent their teaching practice there. The second stage was characterised by considerable increase of the contingent of school students; reduction of lesson duration from an hour to 45 minutes; prolongation of apprenticeship for children from two to three years; broadening of forms of organisation of teaching practice of diocesan school students. At the stage of the exemplary one-class parish school functioning, financing of educational institution grew considerably, constant improvement of educational process and forms of teaching practice organisation in school took place. The important innovation of the last stage was getting students undergoing practical training involved to the process of education of school students in extracurricular time. The content of educational work of students of Kharkiv diocesan female school at primary educational institution has been determined in the article.

Special attention has been paid to teaching practice of students of the Kharkiv religious institution; the dynamics of its organization forms development in the stated school has been covered. Pedagogical observing during lessons conducted by teachers and teacher of religion, "rehearsals" of lessons, keeping school documents, conducting independent lessons, keeping teaching diary, students' duty in primary school have been referred to as main forms of teaching practice organisation.

Key words: primary school, the Kharkiv diocesan female school, exemplary one-class parish school, teaching practice organization form, the stage of activity.